

BOHEMISTA

/malé ohlédnutí/

Je z pokolení, které příliš chtělo a málo mohlo. Je - přesněji řečeno - z oné části tohoto pokolení /neboť žádná generace nepřichází ulita z bronzu/, která trpkou a těžkou životní zkušenost rozpadu dobových společenských ideálů, spjatou se zánikem republiky a valící se morovou infekcí temna, pojala hluboce především do svého citového světa.

Vstupuje do let dospělosti s důvěřivým, citlivým vztahem k umění a literatuře jako "k nejkrásnějším a nejvyšším projevům lidského ducha..." Tak v pohnutém roce devětatřicátém jako šestnáctiletý píše do Studentského časopisu své horoucí vyznání českému písemnictví. Jako bychom tu pocítili ten úzkostně zrychlený tep chlapeckého srdce chvějícího se nad příštími časy fičícími do milované země "z děr orákula", když čteme, jak jedním dechem se dovolává životnosti dávných traktátů Komenského, lahodné a vznešené češtiny Bible kralické, Máchova Máje jako "první básně psané v moderní češtině", Nezvala jako básníka mnohovýznamné knihy Pět minut za městem, ale také - již tehdy poněkud skrytě, hned napoprvé snad s muživým pocitem autocenzury - Jiřího Wolkra. Je v tom vyznání ještě kus naivní víry a oné chápavé tolerance, kterou jednou později tvrdá léta urputného c h t ě n í se budou snažit zatlačit do pozadí. Snad nejjasněji k nám promluví v řádcích tak zřetelně psaných z upřímného srdce: "Českým básníkem je stejně mystický Březina jako antický pohan Mechar i kněz Vác-

lav Beneš Třebízský. Je mezi nimi vnitřní spojitost a chceš-li ji pochopit, poznej české písemnictví v celé jeho dějinné souvislosti a nejen poznej, ale i miluj!"

Připomeňme si jen, že jde o léta, kdy v učebnicích všech škol se tlustou čarou černou tuší povinně přeškrtavají jména českých básníků, kdy se v učebnicích přelepují celé stránky, kdy se oficiálně ruší dvě třetiny českých dějin a kdy - výnosem ministerstva školství se dne 17. listopadu 1941 - se zastavuje výuka v oboru dějin české literatury.

Jak příznačné bylo v oné chvíli všenárodní ohrožení /připomeňme si tu Fučíka!/ hledání jednoty a vnitřních spojitostí v literární tradici namísto přehrad, odlišností a jakkoli motivovaných rozdílů. A nadto - ocitujme si dále z Honzíkovy "literárně historické" prvotiny: "Ať užívá umělec jakýchkoli prostředků, zasluhuje vždy úcty..., nikdy nikoho neodsuzujte proto, že jeho dílu nerozumíte..." Nepřipisujme tuto přejícnost a chápavost jen jakési nezkušenosti či nepoučenosti mladistvého pera, které se horlivě vyznává ze svých lásek. Tedy už bylo v dychtivě otevřené duši zaseto klíčivé zrnko, které jednou, daleko později po létech mnoha tvrdých a značně protichůdných osobních zkušeností, prohrách i zraněních v čase moudrého prozření a lidského dozrání vzklíčí jako dobrá setba.

Temno fašistické okupace. Čas mlčení. Zahálky? Jenom to ne. Čas, ve kterém nade vším zní horovské "ave smutky úrodné..." Čím hlouběji jsi na dně propasti, o to jasněji na nebi září ti hvězdy. Po dlouhých létech se Jiří Honzík k tomuto času vrátí. Tak, jak by možná ani jeho nejbližší přítel nečekal. Tiše a téměř cadně, s něžně rozzechvělými slovy, ve strohé epické zkratce dosud rukopisné lyrické poémy nazvané prostě Pustá Bě-

lá. Za všechna dlouhá slova stůjtež zde pouze dvě sloky:

Copak to bylô všechno k ničemu:

tvůj pláč, tvůj strach, tvé sebezpřemáhání?

Ty naše letáky

i naše láska?

Copak to bylo všechno nadarmo -

drobounká postavička prchající k lesu

třesk výstřelu

a jedno marné dívčí jméno

na pamětní desce?

Báseň křehkého bolestného subjektivního prožitku - vypovídá však o mnohém. Objektivně a bez příkras. Nostalгии, která na ní leží jako lehký poprašek všech loňských i předloňských sněhů, má na svědomí čas uplynulých desetiletí. V hodinách, kdy byla jako krutá realita prožívána, patřila k převažujícím pocitům spíš zoufalost zařaté pěsti. Údės, rozechvění, možná i strach plouživých nocí, ale ovšem, především láska, odhodlání - a nekonečná naděje. Hvězdy, které vidíš zářit ze dna propasti, jsou samozřejmě o propast výš. A o to musí být většii vůle.

V tom je velikost i tragika Honzíkova pokolení - ale řekněme rovnou onoho literárního pokolení, které v létech zjitřeného smyslového vnímání, když stačilo už jen nadechnout imise kazícího se vzduchu, zastihly nikoli už "všecky krásy světa", ale všechny hrůzy světa tak, a - by s přirozeností vlastní mladému člověku vzepřelo se v sobě proti vši staré "démonologii" a rozhodlo se spojit svůj život s ideou tak pochopitelně sobě

blízkou a napohled prostou - zgruntu změnit svět. Jaké nádher-
né prostory se před tebou otvírají! Jaké roviny polidšřující
život: I Vladimír Holan, básník tajemně zastírajících opon,
triumfu smrti, chmur a záhřmotí spatřil přece před sebou "bu-
doucnost, která se lidmi z l a t í ..."

Nikoli až v době po osvobození, kdy náhle vybuchlá vol-
nost dává průchod všem dosud zamlčovaným poznáním a citovým
hnutím, nikoli až v prvních "budovatelských" letech, kdy do
široka vlaje entuziasmus mládežnického rozletu s neoromanti-
kou průkopnického dobyvatelství, živený oficiálním optimismem
i "dětskou nemocí" iluzionismu, nikoli teprve tehdy, ale da-
leko dříve, již v samé hloubi okupační noci se v mladých čis-
tých a věřících srdcích rodí ona nezměrná "vůle po novém",
jež v sobě často zároveň nese jednostrannost zápalu či zápal
jednostrannosti. Je v tom i dosud neudušené svědomí krutých
prožitých let, které to vše najednou omilostňuje, či které
tomu dává za pravdu, vědomí obětí, které nesmí být zmarněny,
i potřeby takových jistot, jež by už nenavrátily čas zpátky.
Kdo z této generace zkrušených a chtivých, všemi těmito osob-
ními zkušenostmi poučené, kdo tomu pokušení jednostrannosti
ve jménu nových hodnot, ve jménu zlidštěné budoucnosti v oněch
letech alespoň zčásti nepodlehli?

Nová úskalí. Pro umění i pro rodící se kritiku. Nebezpečí
spatřovat umění tam, kde je jen dobrá vůle, a neumění tam, kde
jde ještě o úlevný povzdech. Úskalí, o které si mnozí rozederou
svá bosá chodidla a jiní své verše, neboť není všem dáno jít
v řadě. Nehledejme však právě v těchto úskalích úhelný kámen
vývoje kritiky a mladého literárního vědce, s jehož jménem -
či šifrou "hzk" - se v prvních poválečných hledačských letech

tak často setkáváme na stránkách tehdejších Studentských novin, deníku Práce a zvláště pak Burienovy Kulturní politiky. Již tehdy je pro Jiřího Honzíka příznačné, že podstatná část jeho zájmu patří literatuře ruské a sovětské - Gorkij, Alexej Tolstoj, Erenburg, Prišvin, Kaverin aj. A zdá se, že to je především jeho vztah k hodnotám ruské klasiky 19. století /i když u nás tehdy často teprve objevované/, který jeho rozborům a recenzím - nejen v oblasti rusistiky, ale i na poli literatury domácí - dává míru objektivity pohledu. Ostatně tato kritikova relace ke klasickým hodnotám literatury a vůbec ke kulturnímu dědictví se nám jeví jasnou už z jeho stati Přehodnocování /Kulturní politika/; v určitých tézích zcela přirozeně nese na sobě pečeť dobové podmíněnosti /jako základní kritérium v přehodnocování našeho literárního odkazu je zde ještě trochu deklarativně formulována "schopnost uměleckého díla stát se tvořivou součástí našeho boje..."/, avšak v konkrétním přístupu k jednotlivým jménům projevuje se značná nuanovanost /např. vztah k Zeyerovi!/ i s charakteristickým pokusem rozptýlit obavy, aby z naší literatury nebylo "vyloučeno všechno, co není vysloveně socialistické".

Je pravda, že v té době se o chápavý vztah k české klasice a posléze i o racionálnost soudu zbaveného voluntaristicky schematického nazírání v nemalé míře zaslouhuje autorita osobnosti Zdeňka Nejedlého /časopis Var, známá stať O realismu pravém a nepravém aj./ . A Jiří Honzík se nám může jevit i jako jeho dobrý žák. Dosvědčuje nám to nejlépe jeho pozdější stať, v níž se esejistickou formou vrací k základním otázkám kulturního dědictví ve vztahu k dnešku, v níž svou někdejší tézi myšlenkově značně upřesňuje. Literární odkaz minulosti je mu

živý zvláště "hodnotami velké výchovné a emocionální síly, které jsou spojenci našeho úsilí rozvinout v sobě 'vše, co do člověka mi ještě chybí'. Především se to pochopitelně týká citové a etické roviny - toho, co klasická literatura, zejména literatura 19. století, znamená vahou svých hluboce lidských postav a zážitků, svou aktivně humanistickou opravdovostí. Avšak i toho, co dává svým dnešním čtenářům esteticky, jako vynikající příklad vyzrálého umění a jedinečné lekce, že velká literatura se rodí jediné z touhy po pravdě, že pravda a krása jsou ve skutečném umění vždy rodné a nerozlučné sestry." /RP, 24. VI. 1962/

A tu se dostáváme k jádru literárněvědného díla Jiřího Honzíka - bohemisty.

Bylo by lákavé listovat zažloutlými stránkami časopisů a novin z druhé poloviny padesátých let a z let šedesátých, především Literárních novin, Plamene a Rudého práva /v jehož kulturní rubrice v plodném rozmezí let 1958 - 1967 působil/ a shledávat se se stovkami článků, větších statí, literárních kritik, recenzí, poznámek, glos, ba dokonce i svižných kulturních reportáží, jež vyšly z jeho pilného pera. Nalezli bychom tu úvahy zásadního charakteru k závažným otázkám soudobého vývoje české literatury, které v neklidném čase diskusí, hledání a zpevňování kritérií při vědomí specifičnosti a nové diferencovanosti literatury, v čase nových literárněvědných průzkumů byly seriózním přínosem k objektivnímu vědeckému poznání.

Zaslouží si připomenout: O realismu, avantgardě a současné literatuře /1962/, Na závěr diskuse o společenské úloze literatury a umění /1963/, Zobrazovat celý život /o mnohostrannosti a mnohostrunnosti socialistické literatury jako podmínky

a plodů zdravého vývoje/ /1964/. Nalezli bychom tu však další desítky statí menších, literárních medailónů, kritik a recenzí, prozrazujících, že s vědeckou erudovaností mající své vyhraněné zájmové pole literárně historické se neocitá v rozporu trvalý zájem o současné rodící se nové hodnoty české literatury. A to nikoli zájem lecjaký, ale vyciřující v blaženě se rozlévajícím šíři proudu ono tvořivě nové, a jak si ještě ukážeme, s ponorem hlubokého pohledu spjatého s uměním bystrého, citlivého analytika.

Byl by také lákavý pokus o začlenění této nejednou vysloveně publicistické aktivity, plodné, rozvážné a zápasivé, do obrozující se katarze společenského vědomí, do procesu nové obecné receptivity umění a literatury, v níž, neopomeňme, Jiří Honzík stále a vytrvale po všechna šedesátá léta současně sleduje literaturu ruskou a sovětskou, která se ostatně i u nás svými novými projevy, akcentujícími věc svědomí, odvahy a hledání pravdy, do tohoto procesu nebyvale začleňuje.

V popředí tu však nyní stojí Honzíkovo dílo editorské, jímž se v oblasti literárně historického poznání významně podílí na zpřítomnění našeho literárního dědictví, především českých realistů z přelomu století.

Už na počátku padesátých let objevuje se Honzíkova zásluhou jako 61. svazek Světové četby /tehdy Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění/ výbor z povídek Boženy Benešové pod názvem Chlapci a dívky. Po létech rozpačitého mlčení kolem jejího jména, naznačujícího, že autorka je již dobově překonaná, přichází s výborem, který ji poprávu navrácí do čtenářského povědomí, jak editor ve svém úvodním medailónu věcně konstatuje: "... její víra v krásu života

zbaveného přetvářky a sobectví, v obrovskou moc družnosti a přirozeného optimismu prostých a čistých srdcí, to je most, po němž Božena Benešová vchází i do našeho světa..."

Po vydání tohoto prvního, ještě útlého výboru stává se pak Honzík v letech 1955 - 1957 editorem pětisvazkového Díla Boženy Benešové /Čs. spisovatel/, k jehož prvním třem svazkům /Úder, Podzemní plameny, Tragická duha/ píše obsáhlou vyčerpávající studii Božena Benešová a její válečná trilogie.

Neméně významným druhým editorským počinem Honzíkovým je redakce Vybraných spisů Terézy Novákové, velkého šestisvazkového souboru připraveného pro SNKLHU v letech 1956 - 1961. První tři díly provází vlastními doslovy a svazek Roztroušené kapitoly pak zevrubnou studií Literární dílo Terézy Novákové, studií, kterou pro její všestranně hluboký rozbor těžko může pominout ten, kdo se bude k této významné představitelce českého kritického realismu později navracet. Komplexní, metodologicky vyspělá práce, odkrývající kořeny autorčiny tvorby a jejího regionálního zakotvení, myšlenkového bohatství, rozrůznění a specifčnosti jejích tvárných prostředků, jejího kompozičního umění, vyústuje v poznání Terézy Novákové jako spisovatelky "nevšedního talentu i nevšední myšlenkové intenzity, eticky velmi rigorózního, náročného, nikoli však moralistního vztahu k lidem i ke světu...", jako spisovatelky, jejíž nepohled rudimentárně drsné umění "je naplněno nejpodstatnějšími otázkami lidské existence". V sevřené, hutně a věcně psané studii, k níž se svým způsobem vážou jeho doslovy k prvním svazkům, prokázal Jiří Honzík zralé mistrovství literárně historického portrétu analytické povahy.

Přimyslíme-li si k této náročné editorské práci vydání a

redigování dalších děl - již na počátku 50. let výbor z poezie Karla Tomana V tvou korunu, živote /Mladá fronta, 1951/ a sborník veršů českých a slovenských básníků Dál nad námi plá rudá vlajka čistá /Naše vojsko, 1952/, v pozdějších letech pak doslovy či předmluvy k dalším knihám /M. Pujmanová, M. Majerová/ či úvahy olbrachtovské, přimyslíme-li si ostatní Honzíkovy práce - a sem patří nesporně i studie komparativistické, např. Turgenev i češskaja literatura, in sb. Turgenev 1818 - 1883 /Orel, 1958/, Brjusov i češskaja literatura, in sb. Brjusovskije čtenija /Jerevan 1968/, O ranich perevodach Turgeneva na češskij jazyk, in sb. Turgenevskij sbornik /Leningrad, 1968/, nebo Neruda a Někrasov, referát z vědecké konference k 150. výročí narození N. A. Někrasova /Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1972/ a další - pak teprve se nám mozaikovitě zceluje obraz Honzíkovy tvorby bohemistického charakteru, která rozhodně nestojí jen na-okraji jeho přínosu rusisty.

Jestliže v této krátké připomínce vpodstatě pomíjíme metodiku Honzíkovy literárněvědné či literárně kritické činnosti, na které se ostatně také nejvýrazněji zračí proces autorova dospívání a zrání /a kterou je navíc možno nepoměrně lépe demonstrovat na jeho nejnovějších záslužných příspěvcích k restituci významných básnických hodnot z oblasti rusistiky/, neměli bychom mlčky přejít jeden d a r , který vlastní, a jímž jsou obdařeni lidé "tvořivého ducha" typu múzického.

Prozrazuje se nám nejlépe - a možná, že je to zcela přirozené - právě v jeho zamyšleních nad literárními jevy domácí provenience, kdoví proč, snad i proto, že pojem českost má svůj obsah a vane k nám z něj přece jen cosi uhrančivého. Je to dar vcítit se do bytostného založení autora, umět jej uvést

do konfrontací, avšak především hluboce vnitřně jej pochopit v jeho nejvlastnějším naturelu, v jeho povahových rysech, možnostech, aspiracích i ohraničeních. Je to dar kritiku vzácný, dar čistého zření, jemuž ovšem nesmí sám podlehnout, avšak jenž mu dovoluje měřit specifickou váhu hodnoty "na sensibilitě stonku", na němž vyrůstá.

Tak také asi zůstane v paměti stránek české literární kritiky Honzíkova nanejvýš citlivá úvaha /dobově možná znamenající víc než dnes tušíme/ o básnickém typu Jana Skácela výmluvně nazvaná Vymlčený kamínek poezie /Plamen, 1963/, s láskyplným pochopením vykládající básnickovy křehké sloky "veliké lidské prostoty" jako tiché očištné chvíle moudrého zamyšlení v družném kruhu blízkých..., k jakému dochází podle starých obyčejů před dlouhou cestou...

Opravdu, už dlouhá dvě desetiletí přešla těmi cestami výmolů i sklizní od chvíle, kdy jej tyto verše útěšného i povzbuzujícího ticha provázely. A dnes opět jej můžeme vidět v družném kruhu přátel, a vymlčený kamínek poezie, jež se mu stala neodmyslitelnou družkou, jej znovu vyprovází na další tvůrčí cestu. Přejme sobě a přejme jemu: na cestu aspoň stejně plodnou a smysluplnou.